

SILVIJUS VIETTA, vienas iš tarpkultūrinių Europos studijų pradininkų, Hildesheimo (Vokietija) universiteto profesorius emeritas. Savo darbuose daug dėmesio skyrė romantizmo, modernizmo bei ekspresionizmo literatūros tyrimams.

Europietiška literatūros kalba. Ekspresionizmas ir pasaulėžiūrinis romanas

SILVIO VIETTA

I.

Europietiška literatūros kalba

Ponios ir ponai, esu labai sujaudintas, galėdamas čia, Lietuvoje, kalbėti apie Europos literatūrinę kalbą ir konkrečiai apie ekspresionizmą bei pasaulėžiūrinį romaną. Lietuva jau ne vieną šimtmetį yra svarbus rytinis Europos literatūros postas, tad šia prasme tikrai tinka, kad kaip tik čia kalbame apie Europos literatūros bruožus. Tad bus aptariamai požymiai, būdingi konkrečiai Europos literatūrai ir išskiriantys ją iš kitų pasaulinės literatūros formų. Čia remsiuosi savo knyga: *Literatūra ir racionalumas. Literatūros funkcijos Europos kultūros istorijoje* (Miunchenas, 2014), kurioje jau dėščiau savo mintis.

Europos kultūra, kaip visi žinome, gimsta *antikinėje Graikijoje*. Čia prasideda tikroji europietiška kultūros istorija. Ir prasideda ji nuo *racionalumo revoliucijos*. Ką tu nori pasakyti? Turiu galvoje pamatinį visos kultūros istorijos virsmą. Tačiau jį išrado ne vien graikai. Graikai buvo kultūros istorijos *paveldėtojai*, taip teigė jau graikų istoriografas Herodotas.

Mat graikai pagrindinių žemės matavimo formų išmoko iš babiloniečių ir iš egiptiečių, kaip iš finikiečių išmoko astronomijos ar perėmė tų kultūrų kalendoriaus skaičiavimą, abstrakčių fonetinių rašmenų abėcėlę – būtiną abstraktaus mąstymo sąlygą. Tad ikisokratinių laikų filosofai buvo ir didieji

anų laikų keliautojai, galėję tokių įgūdžių išmokti pas kaimynus. Tačiau graikai, be to, išrado ir kažką *nauja*. Jie išrado *filosofijos mokslą* – tiedu dalykai anuomet buvo vienas ir nepadalytas, o per tai ir *patį racionalumą* kaip *naują* ir *sisteminę* mąstymo formą.

Nauja šioje mąstymo formoje tai, kad tai jau nebe (slaptos) žynių žinios, o žinios, kuriomis galima keistis ir kurios *racionaliai* – pasitelkus „logos“ – gali būti diskutuojamos *viešame diskurse*. Sokratas pašnekovų rasdavo Atėnų aikštėse ir gatvėse, su jais viešai kalbėdavo apie tikrąjį žinojimą. Toks švietimas nebuvo nepavojingas. Sokratas buvo apkaltintas bedievyse ir nuteistas mirti. 399 pr. Kr. jis Atėnų kalėjime išgėrė dėmėtosios maudos nuodų.

Nauja graikų filosofijos moksle buvo ir tai, kad pirmą kartą pasaulis *sistemiškai* aiškintas nebe mitų dievais, o *žemiškais, medžiagiškais principais* – *vandeniui* (Talis Miletietis), *oru* (Anaksimenas), *ugnimi* (Heraklitas), *būtimi* (Parmenidea), *atomais* (Demokritas). Buvo iškeltas principinis naujo, *racionalaus*, nukreipto į atpažįstamus principus mąstymo tipas, jis *pagal priežastinę logiką* kildino *visą* būtį iš *vieno* medžiagiško principo. Sykiu atsirado *abstraktus* mąstymas (žr. Vietta: Rationalität, 47ff, „Die Erfindung der Rationalität“).

Graikų *pitagoriečių* – Italijos pietuose į slaptą sąjungą susibūrusių mokslininkų – atrastam raktui į pasaulio pažinimą iki šiandien paklūsta (gamtos) mokslai, o ir visas mūsų mąstymas. Tas raktas buvo *skaičius*. Kaip tik pitagoriečiai per *skaičius* atskleidė universalų pasaulio supratimo kodą, tiesa, jie patys dar rėmėsi paprastaisiais natūraliaisiais skaičiais, laikydami juos paties kosmoso ir jo sąskambių harmonijos elementais. Tačiau su jais *kiekybinis mąstymas* taps pagrindine pasaulio pažinimo forma, taip, kaip V a. pr. Kr. aiškino Pitagoro mokinys Filolajus: „Denn erkenntnisspendend ist die Natur der Zahl und führend und lehrend in jeglichem, das ihm zweifelhaft und unbekannt ist. Denn nichts von den Dingen wäre irgendwem klar, weder in ihrem Verhältnis zu sich noch zu einander, wenn die Zahl nicht wäre und ihr Wesen.“ (Diels: Fragmente der Vorsokratiker, Philolaos Frg. 11).

Skaičius kaip pagrindinė viso pažinimo forma: nuo to prasideda *kiekybinio* gamtos pažinimo era, *naujųjų laikų* – Koperniko, Keplerio ir Galilėjaus – revoliucija jos neišrado, o tik po ilgo Viduramžių laikotarpio atnaujino ir stūmė pirmyn graikiškąją racionalumo revoliuciją. Galilėjus buvo įsitikinęs, kad gamta parašyta „matematikos kalba“, todėl tokia kalba ir perskaitytina, o vokiečių filosofas, naujasis pitagoretis Leibnizas tai netgi perkėlė

į mąstymą ir kalbą. Čia galima išvelgti ir kompiuterių kultūros pradmenis, kadangi vieną pirmųjų skaičiavimo mašinų išradęs Leibnizas davė pradžią ir kompiuterių technikai (Vieta: Rationalität, 88ff: „Ist Denken Rechnen?“).

Pitagoriečiai šiuo atradimu revoliucionizavo ne vien filosofinį ir gamtamokslį mąstymą, bet ir (2) *erdvės planavimą*: pitagorietis Hipodamas V a. viduryje persų sugriautą Mileto miestą atstatė geometriškai, kaip šachmatų lentą, kaip modernią kokio Le Corbusier XX a. didmiesčio architektūrą: atsirado geometrinis miesto planavimas. Tad racionalumas kalbant apie erdvę reiškia jos geometrizavimą, t. y., padalijimą geometriniais miesto rajonais ar laukeliais – dažniausiai kvadratiniais ar stačiakampiais.

Racionalumo revoliucija toliau vedė (3) į aritmetinį *laiko* skaičiavimą. Vakarietiško filosofijos mokslo tėvas Talis Miletietis jau mokėjo – turbūt pasitelkdamas dar babilonietišką astronomiją – numatyti saulės užtemimą 585 pr. Kr. Prognozuoti tokį įvykį reiškė jį *demitologizuoti*.

Racionaliajai pasaulio revoliucijai antikinėje Graikijoje priskirtinas (4) *pinigų monetų* išradimas Lydijoje. Ikisokratinių laikų mąstytojas Ksenofanas rašė: „Lydiečiai pirmiausiai nukaldino pinigus“ (Diels: Fragmente, Xenopanes, Frg. 4). Tai buvo maždaug VII a. pr. Kr. pabaigoje. Graikai greit perėmė šį išradimą, pakeitusį visą prekybą, įgalinusį praktišką apmokėjimą ir kreditavimą, tačiau sykiu atnešusį pinigų keitimo tarp miestų-valstybių problemą. Mes galėtume papildyti, kad su pinigais į kultūrą ateina ir *pinigų troškimas*, išnaudojimas, pinigų nuvertėjimas, vargšų ir turčių problema.

Skaičiams ir tam, kas išmatuojama, dabar tenka rimtas vaidmuo ir (5) *estetikoje*, nes negali pagaminti kolonų stulpų ir sudėti jų vieno ant kito, kaip tai darė graikai, prieš tai neapskaičiavęs. Tenka perskaičiuoti ir idealijų skulptūrų kaip antai Polikleto „Doriforo“ proporcijas iš normalaus graiko ūgio – o jis anuomet buvo apie 1, 60 m – daugiau nei dviejų metrų aukščio statulai.

Ir galiausiai (6) *karas*: jis irgi organizuojamas racionaliai. Aristokratiškų pavienių kovotojų, kokius Homeras vaizdavo „Iliadoje“, vietoje nuo VII a. atsiranda *falangos*, geometrinis vyrų karių blokas, Maratono mūšyje 490 m. per. Kr. jie šitaip nugalė gerokai didesnę persų armiją, Herodotas kalba apie 6400 žuvusių persų ir tik 192 kritusius atėniečius (Herodot: VI, 94–117). Graikų *laisvė* ir *demokratija* irgi atsirado dėl karo meno racionalumo, tačiau nebūtinai yra atvirkščiai: pačiam racionalumui *nereikia* demokratijos ir laisvės, kaip byloja jo išgalėjimo istorija ir tokių valstybių kaip Kinija dabartis.

Galime papildyti, kad per racionalumo kultūrinę revoliuciją (7) antikinėje Graikijoje fundamentaliai iš naujo buvo apibrėžti ir vyro bei moters vaidmenys – *gender*, kadangi vyriška *sperma* siejama su *lógos*, o moteriškumas su pasyviaja materija („hýle“) ir šitaip kaip ir natūraliai vyrui tenka aktyvusis, formuojantis vaidmuo visose gyvenimo srityse. Tik modernieji gamtos mokslai pakoregavo šį neteisingą vaizdą.

Tačiau kokios to pasekmės *europietiška literatūrinei kalbai*? Ji su antikine racionalumo revoliucija akivaizdžiai įžengia į *postmitinę racionalios apšvietos* erą. Antikinė drama ir teatras mitą perkelia į *spektaklio* formą, tuo jį sekuliarizuodami. Mitas, kuriuo dramą grindžia Aristotelis, teatre tampa vaidinimu.

Tačiau kaip filosofija reaguoja į literatūrą? Dialoge „Valstybė“ Platonas parodė, kad racionalioji filosofija nenori skatinti literatūros, netgi išguja ją iš valstybės. Tam, pasak Platono veikėjo Sokrato, yra dvi svarbiausios priežastys: pirmiausia, literatūra neveda į tiesą, o yra tik idėjų atvaizdo atvaizdas. O antra: stiprus literatūros emocionalumas vaizduojant džiaugsmą ir skausmą suvedžioja žmones ir atitraukia juos nuo aiškaus ir racionalaus mąstymo. Dėl to Platonas nori poetus išguiti iš miesto.

Tačiau literatūra nuo antikos prisideda prie racionalaus apšvietos proceso. Tai geriausiai matyti iš didžiosios graikų trilogijos – Aischilo „Orestėjos“, kur mitinį lyčių karą galiausiai racionaliai užbaigia dievai Atėnė ir Apolonas. Tai buvo apie 458 m. pr. Kr. Jau antroji didžiųjų graikų tragedijų poetų karta, Sofoklis ir Euripidas, racionalumą mato daug kritiškiau ir kritikuoja jį – valdžios vyrų ir supaprastintos jų vyriškos logikos pavidalu. Šios tragedijos baigiasi katastrofa. Sofoklio „Antigonėje“ ir Euripido „Medėjoje“ veikėjos moterys ir jų moteriška logika stipresnės nei vyrai ir jų ribota logika (Kreonas ir Pentėjas), tad jos juos sunaikina. Vėliausiai nuo antrosios tragedijas rašiusių graikų poetų kartos europietiška literatūrinė kalba yra ir *racionalumo* bei juo pagrįstos kultūros *ribotumo kritika*.

II.

Naujieji laikai ir literatūros kritika

Kritišką savo vaidmenį literatūra atranda jau Viduramžiais, kai Dante „Dieviškoje komedijoje“ kritikuoja Bažnyčios ir popiežių turtus ir paperkumą. „Pragare“ kai kurie turtingi ir paperkami popiežiai turi kentėti už

savo nuodėmes. Tokius popiežius Dante vadino „stabų tarnais“ (Dante: *Inferno* 19, 112ff).

Naujieji laikai sukūrė *buržuazinę* romano formą, šioji nuo pat pradžių buvo kritiška racionalumui, pavyzdžiui, Goethes 1774 metais parašytos „Jaunojo Verterio kančios“. Šio romano herojus sąmoningai nusigręžia nuo buržuazinės visuomenės ir jos moralinių normų, užtat iki pat galo nori pažinti savo jausmų pasaulį. Goethe romane rodo šio veikėjo jausmų pasaulį, visą jo emocinį pertempimą, iki pat veikėjo savižudybės. Proto atstovas Albertas, kaip savo laiku Platono „Valstybėje“ Sokratas, įspėja Verterį apie augančios aistros, galinčios atimti žmonėms visą ramią galią ir sužlugdyti, kurią pats Verteris vadina į mirtį vedančia liga, pasekmes (Goethe: *Werther*, 98). Bet kaip tik į šią pamatytąją bedugnę ir puola naujasis romantinis herojus, nebijodamas netgi pats pražūti. Šitaip Verteris nužymėjo kelią visai romantinei ir poromantinei literatūrai leisdamasis į naująjį buržuazinį individualizmą, nusigręžiantį nuo visos buržuazinės visuomenės ir jos įsivaizduojamų normų.

Taigi, jau pasiekėme „pasaulėžiūrinį romaną“. Čia kalbu apie didžiųjų romanų tipą, atsiradusį po Pirmojo pasaulinio karo pirmiausia Vokietijoje, su Thomo Manno „Užburtu kalnu“, Roberto Musinio „Žmogumi be savybių“, Hermano Broncho trilogija „Schlafwandler“ ir Josepho Rotho „Radeckio maršu“. Šio romano tema – visos Europos visuomenės vertybių krizė po Pirmojo pasaulinio karo. Kas įvyko per tą laiką? Europos modernybė, ypač – Vidurio Europoje, perėjo staigaus industrializavimo ir technizavimo – taigi, visuomenės racionalizavimo – procesą, tačiau jo politiškai racionaliai nesuvaldė. Ši viena iš Pasaulinio karo pradžios priežasčių palčiai aptariama šiais metais – praėjus šimtui metų po 1914-ųjų.

Bet kaip plačią to meto istoriją romanas paverčia literatūra? Tai daroma *pokalbiais*. 1924 m. pabaigtame „Užburtame kalne“ tai vyksta pirmiausia ilguose pokalbiuose su Setembriniu, šviečiamojo humanizmo atstovu, racionalumo kultūros gynėju, įgyjančiu ir brolio Heinricho turėtų „civilizacijos literato bruožų“, kuriuos Thomas Mannas kritikuodavo. Setembriniui šiame romane tenka panašus vaidmuo kaip Albertui „Verteryje“. Jis atstovauja protui. Pats save jis lygina su Prometėju, taigi, graikų mitologijos titanu, atnešusiu žmonėms racionaliąją kultūrą: ugnį, rašymą, skaičiavimą, namų statymą, prekybą, žodžiu, pradžioje minėtą racionalumo revoliuciją. Setembrinis išsiduoda esąs masonas.

Setembrinio oponentas – radikalistas ir ekstremistas Nafta. Jis turi kolektyvistškų totalitarinių bruožų, politiškai vis labiau ėmusių lydėti modernybę po 1900-ųjų ir vedusių į totalitarinę sistemą, kuri XX amžių pavertė žmones naikinančia era. Prototipu Naftai bus buvęs komunistas Georgas Lukács, jis iš liberalaus intelektualo iš tiesų tapo diktatorišku ir totalitariniu komunistu. Kaip žinome, romano veiksmas vyksta Šveicarijos kalnų atskirtyje netoli Davoso, kur atsidūrė pirklio iš Hamburgo sūnus Hansas Kastorpas, čia, dekadentiškos buržuazijos ir aukštuomenės ratelyje, jis praleidžia septynerius metus, pamiršęs laiką ir pasaulį, o romano pabaigoje jį patį išplėšia naikinantis pasaulinis karas. Neparuošto kareivio jame iškart laukia mirtis.

Per abu paminėtus veikėjus – Setembrinį ir Naftą – susiduriame su priešingais racionalumo kultūros vertinimais. Setembrinis dėsto: „Indem die Technik, sagte er, mehr und mehr die Natur sich unterwerfe, durch die Verbindung, welche sie schaffe, den Ausbau der Straßennetze und Telegrafien, die klimatischen Unterschied besiege, erweise sie sich als das verlässlichste Mittel, die Völker einander nahezubringen, ihre gegenseitigen Bekanntschaften zu fördern, menschlichen Ausgleich zwischen ihnen anzubahnen, ihre Vorurteile zu zerstören und endlich eine allgemeine Vereinigung herbeizuführen.“ (Mann: Zauberberg, 143). Čia turime labai optimistinį pasaulio istorijos vertinimą, grįstą technikos pažanga. Setembrinis teisingai mato, kad pasaulis per racionalumo kultūrą krypta į *pasaulinę visuomenę*. Tačiau jis nepakankamai įvertina čia kylančias problemas. Per komunikacijų techniką žmonės ne tik priartinami vienas prie kito, tarp jų kyla ir įtampos. Ypač dėl to, kad racionalumo raidos kultūra pažengusi toliau nei kitokia kultūra, tad turi ir daugiau galios nei toji kita kultūra, o dėl to gali kilti nesantaika ir karas. Kaimynystė tarp Prancūzijos ir Vokietijos XIX a. pabaigoje kaip tik ir vedė ne į „susivienijimą“, o į giluminį priešiškumą, taip pat ir dėl to, kad Vokietija niekino Prancūziją, o Prancūzija pavydėjo Vokietijai gerai išvystytos pramonės. Protinga Europos politika tik po Antrojo pasaulinio karo užkasė šią gilią tranšėją tarp tautų. Šiandien tai jau konfliktas tarp Vakarų pasaulio ir mažiau išsivysčiusių šalių, kurių daug – islamiškame pasaulyje. Jį nuo Vakarų skiria gili antipatija. Čia glūdi vienas pavojingiausių XXI amžiaus konflikto potencialų. Tačiau Setembrinis iš esmės buvo teisingai įžvelgęs: racionalumo kultūros raidos dinamika formuoja ateinančių laikų pasaulio raidą. Tačiau toks naivus darvinizmas jį

nukreipia nuo teisingo kelio. „Žmonijos pažanga“ neveda, kaip jis mano, automatiškai į paties žmogaus tobulėjimą (Mann: Zauberberg, 225). O kur veda toji racionalumo kultūra?

Totalitarinis mąstytojas Nafta pokalbyje su idealistu Setembriniu ir Kastoru juokiasi iš nuolaidžiavimo politikos: kam kitam dar būtų reikalinga politika, jei ne tam, kad suteiktume vienas kitam progą morališkai susikompromituoti! (ten pat, 348). Kiek vėliau jau išleidžia katę iš maišo. Jis, puoselėjantis tiek jėzuitų, tiek komunistų idėjas, pareiškia: „Ne! [...] Ne „aš“ išlaisvinimas ir atsiskleidimas yra paslaptis ir laiko priesakas. Tai, ko jam reikia, ko jis reikalauja, ką jis sukurs yra teroras.“ (ten pat, 366). Savo politinį principą Nafta išsako dėstydamas toliau: „Aber der Dualismus von Gut und Böse, von Jenseits und Diesseits, Geist und Macht muß, wenn das Reich kommen soll, vorübergehend aufgehoben werden in einem Prinzip, das Askese und Herrschaft vereinigt. Das ist es, was ich die Notwendigkeit des Terrors nenne.“ (Ebd., 368).

Tai, ką Thomas Mannas čia vaizduoja Naftos pavidalu, Ericas Voegelinas vėliau pavadino „politinėmis religijomis“, o jose įžvelgė modernias totalitarizmo formas. Nafta irgi sako, kad teroras įkurs tam tikrą „dievo valstybę“, taigi, tam tikra prasme religiją pakeičiantį politinį valdymo darinį. Tiek nacionalsocializmas, tiek komunizmas kaip tik tai ir buvo: totalitarinės valdymo formos su religijų pakeičiančiais bruožais. O Thomo Manno vizija plėtojama toliau: teroro priemonėmis ir moderniais techniniais ginklais įgyvendinamą „dievo valstybės“ idėją šiandien atrasime Artimųjų Rytų ir Afrikos islamo pasaulyje: *Isis* ir *Boko Haram*.

Hansas Kastorpas visuose tuose debatuose jau nebesusigauo. Garsiajame „Sniego“ skyriuje jis rūke ir sningant klajoja kalnuose ratais, susapnuoja vizionierišką sapną ir tik vargais negalais sugrįžta į kalnų viešbutį. Pabaigoje, kaip kokiame baisiame sapne, jis nubloškiamas į karą, kuris vis dėlto atneša greitą ir baisų prablaivėjimą. Ir mirtį: „Das Produkt einer verwilderten Wissenschaft, geladen mit dem Schlimmsten, fährt dreißig Schritte schräg von ihm wie der Teufel selbst tief in den Grund, zerplatzt dort unten mit gräßlicher Übergewalt und reißt einen haushohen Springbrunnen von Erdreich, Feuer, Eisen, Blei und zerstückeltem Menschentum, in die Lüfte empor.“ (Ebd., 656f) Hansą Kastorą sudrasko ir iškart palaidoja skeveldrinė granata, tokią baisią „sudirskytos žmonijos“ viziją piešė ir tapė Otto Dixas ir kiti Pirmojo pasaulinio karo dailininkai.

Roberto Musilio romaną „Žmogus be savybių“, kurį irgi norėčiau paminėti kaip didį pasaulėžiūrinio romano pavyzdį, liko neužbaigtas. Pasaulinį karą matome išlikusio fragmento pabaigoje: „Visos linijos susieina į karą“, Agata, Ulricho sesuo, su kuria tasai atlieka kraujomaišiką eksperimentą, sako: „Mes buvome paskutiniai meilės romantikai“ (Musil: Mann ohne Eigenschaften, II. Bd., 1902). O lig tol pavaizduota daugybė Kakanijos žmonių, Ulrichas karikatūrina žlungančią Habsburgų imperiją, o paskui pasitraukia iš viešojo Vilhelmo II sosto jubiliejaus ir Austrijos imperatoriaus gimtadienio paminėjimo komiteto sekretoriaus gyvenimo ir veda su Agata „šventus pokalbius“ ieškodamas techniškos-ekonominės modernybės *Anti-utopijos*. Suvienyta Europa įveikė šiuose pasaulėžiūrinuose romanuose išskylančias nuolatinės tautų kovos dėl valdžios karuose problemas. Tačiau pasaulyje, kuriame gyvename, daugelis Europos turėtų problemų, vėl iškyla kaip globalios.

III.

Ekspressionistinė literatūros kalba

Pabaigoje vėl grįžkime kiek atgal – į XX amžiaus pradžią ir į ekspresionizmą. Meninė ekspresionizmo epocha jau išsišaknijusi šiaurės Europoje: didysis Edvardo Muncho paveikslas „Riksmas“ byloja apie meną, kurio erdvė paženklinta *baimės* patirtimi visų didžiųjų valstybių imperialistinės, pasaulinės valdžios siekiančios politikos eroje. Kafka 1917 m. romane „Procesas“ tokią baimę aprašo kaip pagrindinę savo herojaus Josefo K. patirties formą, o Martinas Heideggeris po dešimties metų analizuoja baimę pagrindiniame savo filosofiniame veikle „Būtis ir laikas“. Ši patirtis formavo ir literatūrinį ekspresionizmą. „Pasaulio pabaigos“ motyvas yra pagrindinis šios literatūros motyvas Berlyno ekspresionistų aplinkoje, tačiau taip pat ir Georgo Traklio bei didžiausio ekspresionizmo dramaturgo Georgo Kaiserio, jis savo „dujų dramose“ pirmasis scenoje parodo moderniąją pramoninę energijos ir karinę gamybą – kaip apokalipsę.

Lietuvoje sąsąja su pasauline literatūra ilgai buvo blokuojama caro cenzūros. Tik 1904 m. buvo panaikintas spaudos draudimas lietuviškais rašmenimis. Lig tol tokios knygos nelegaliai patekdavo iš Prūsijos. Tuomet atsiranda lietuvių literatūros saitai su Europos romantizmu ir simbolizmu, o vėliau – dar ir su futurizmu bei ekspresionizmu. Tą jungtį savo kūryba

nutiesė Kasys Binkis. Jo pjesė „Atžalynas“ kritikuoja buržuazinę švietimo sistemą, scenoje tai jau buvo darę Frankas Wedekindas ir ekspresionistas Walteris Hasencleveras dramoje „Sūnus“.

Tačiau savo pranešimą noriu užbaigti ne ekspresionizmo kritika, o „Naujojo žmogaus“ utopija, kokią rasime daugybėje ekspresionizmo dramų ir eilėraščių. Ekspresionizmo utopija buvo *neprievertos* ir *pacifizmo* mokymas – vykstant nacionaliniams karams ir klasių kovai. Pabaigoje pacituosiu Ernsto Tollerio, žydų ir vokiečių poeto, stojusio už žmogaus ir visuomenės atsinaujinimą, o per 1918 metų lapkričio revoliuciją veikusio ir įtakingose politinėse pareigose Miunchene, eilėraščių. Jis vadinasi „Mūsų kelias“ ir yra iš 1921 metais išleisto rinkinio „Kalinių eilėraščiai“, mat 1920 m. vasarį Tolleris jau penkerius metus sėdėjo tvirtovėje už politinę veiklą Bavarijos tarybų respublikoje. Jo eilėraštis pratęsia po „Dievo mirties“, kaip tai pavadino Friedrichas Nietzsche, prasmės nebetekusių bažnyčios ir vienuolynų motyvą. Naujoji prasmė randama Taikos karalystėje žemėje. Eilėraštis – tai klasikinis sonetas, jame kalbama apie „žemės sakramentą“, taigi, žemės, kurioje gyvename, pašventinimą.

Pranešimas skaitytas 2014 m. liepos 17 d.

Iš vokiečių kalbos vertė Kristina Sprindžiūnaitė